

Białystok, 06.03.2025

prof. dr hab. Marta Rau
Akademia Teatralna im. Aleksandra Zelwerowicza
w Warszawie
Filia w Białymstoku

Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Beniamina Marii Bukowskiego pt.: „Przeszłość jako powtórzenie. Inspiracje historyczne i ich rola w autorskiej praktyce reżysersko-dramaturgicznej na przykładzie spektaklu „Arianie” i wybranych aspektów innych realizacji własnych na tle strategii obrazowania historii w teatrze współczesnym”

Magister Beniamin Maria Bukowski jest absolwentem Międzywydziałowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych na Uniwersytecie Jagiellońskim (rok ukończenia 2014) oraz Wydziału Reżyserii Dramatu Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej im. Ludwika Solskiego w Krakowie, gdzie tytuł magistra otrzymał w roku 2016. Ukończył również podyplomowe studia z zakresu zarządzania instytucjami kultury w Instytucie Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk. Był uczestnikiem warsztatów w ramach Centrum Dramatu Najnowszego organizowanych przez Teatr im. Juliusza Słowackiego w Krakowie.

Doktorant posiada w swoim dorobku artystycznym wiele niezwykle udanych realizacji teatralnych, czy na podstawie swoich autorskich dramatów, czy też dzieł innych autorów, jak np. – „Kaligula” A. Camusa, „Podwyżka” G. Pereca, „Zofia” Anny Wakulik, „Na pełnym morzu” S. Mrożka. Część z nich została wystawiona jeszcze przed ukończeniem przez doktoranta studiów reżyserskich. Za swoje realizacje Beniamin Bukowski był wielokrotnie nagradzany w licznych konkursach i na festiwalach teatralnych. Pozwolę sobie wymienić kilka z nich.

- Nagroda Publiczności festiwalu Teatroteka Fest organizowanego przez ZAiKS, WFDiF i Akademię Teatralną w Warszawie za spektakl „Niesamowici bracia Limbourg” (2019);
- Silver Remi Award dla filmowej adaptacji spektaklu „Niesamowici bracia Limbourg” podczas WorldFest Houston (2019);
- Nagroda Publiczności dla spektaklu „Mosdorf. Rekonstrukcja” na Festiwalu Młodego Teatru mTeatr w Koszalinie (2017);
- Nagroda Główna Prezydenta Miasta Olsztyna dla monodramu „Zofia” wg Anny Wakulik podczas IV Olsztyńskich Spotkań Jednego Aktora Solo (2016);

- Nagroda X Oddziału ZASP Stowarzyszenia Polskich Artystów Teatru, Filmu, Radia i Telewizji dla monodramu "Zofia" wg Anny Wakulik podczas 31. Spotkań Teatrów Jednego Aktora w Toruniu (2016);

Magister Benjamin Bukowski reżyserował również szereg czytań performatywnych w wielu teatrach w Polsce (Opole, Rzeszów, Lublin, Warszawa), ale także w Paryżu w ramach festiwalu Europe des Théâtres. Jeszcze bardziej znaczący jest dorobek doktoranta jako autora dramatów. Jego teksty są regularnie publikowane w Dialogu czy Nowych Sztukach dla Dzieci i Młodzieży, a sam autor był zwycięzcą lub finalistą konkursów dramatopisarskich. Dramaty magistra Bukowskiego są wystawiane w całej Polsce zdobywając popularność wśród widzów i krytyki teatralnej. Jeden z uznanych tekstów autora „Niesamowici bracia Limbourg”, który opowiada historię średniowiecznych iluminatorów, został przetłumaczony na język francuski, angielski i gruziński. Lista nagród doktoranta dotyczących jego twórczości dramatopisarskiej jest absolutnie imponująca. Wymienię tylko kilka z nich:

- Sztuka "Mazagan. Miasto" w finale Konkursu na Wystawienie Polskiej Sztuki Współczesnej (2020)
- II miejsce w Konkursie na Sztukę dla Dzieci i Młodzieży organizowanym przez Centrum Sztuki Dziecka w Poznaniu za tekst "Miasto" (2020);
- Wyróżnienie honorowe dla tekstu "Dorosło" w Konkursie na Sztukę dla Dzieci i Młodzieży" (2019);
- Nagroda za najlepszy debiut dramaturgiczny w Konkursie na Wystawienie Polskiej Sztuki Współczesnej (2017)
- Półfinalista Gdyńskiej Nagrody Dramaturgicznej za teksty "Mazagan. Miasto" (2016) i "Mosdorf. Rekonstrukcja" (2017);
- Laureat konkursu dramaturgicznego Polowanie na Motyle organizowanego przez Teatr Ochoty w Warszawie (2016)
- III. miejsce w międzynarodowym konkursie dramaturgicznym "Talking About Borders" organizowanym przez Staatstheater w Norymberze za tekst "Mazagan. Miasto";
- II. miejsce w konkursie dramaturgicznym Teatroteki WFDiF i ZAiKSu za tekst "Odkrycie Europy", nagrodzona sztuka została zrealizowana w formie teatru telewizyjnego (2016);
- II. miejsce w 27. Konkursie na Sztukę dla Dzieci i Młodzieży organizowanym przez Centrum Sztuki Dziecka w Poznaniu za tekst "Sztuka bez babci" (2016);
- Laureat Jury Alternatywnego (Jury Publiczności) i finalistą Gdyńskiej Nagrody Dramaturgicznej za tekst "Niesamowici bracia Limbourg" (2015);

W latach 2021-2024 Benjamin Bukowski pełnił funkcję zastępcy dyrektora ds. artystycznych Narodowego Starego Teatru im. Heleny Modrzejewskiej w Krakowie a od roku 2024 został powołany na stanowisko dyrektora Teatru Polskiego im. Hieronima Konieczki w Bydgoszczy. Od roku 2025 pozostaje zatrudniony na Wydziale Lalkarskim w Filii we Wrocławiu

Akademii Sztuk Teatralnych im. Stanisława Wyspiańskiego w Krakowie, gdzie uczy adaptacji i pracy nad scenariuszem na kierunku reżyserii.

Rozprawa

Doktorant przedstawił do oceny w postępowaniu doktorskim rozprawę pt. „Przeszłość jako powtórzenie. Inspiracje historyczne i ich rola w autorskiej praktyce reżysersko-dramaturgicznej na przykładzie spektaklu „Arianie” i wybranych aspektów innych realizacji własnych na tle strategii obrazowania historii w teatrze współczesnym”. Praca została napisana pod kierunkiem dr hab. Olgi Katafiasz.

Praca podzielona jest na trzynaście części, w tym jedną część stanowi wstęp, a dwie ostatnie to podsumowanie i bibliografia. Pozostałe tworzą rozdziały odnoszące się do konkretnych aspektów poruszanych przez autora. Począwszy od dużej partii poświęconej historii i przeszłości, różnym ujęciom teatru historycznego, przedstawieniu strategii obrazowania historii, polemikę krytyczną aż do opisu pracy nad spektaklem będącym przedmiotem postępowania.

Układ pracy jest czytelny, klarowny, logicznie poprowadzony. Podział na rozdziały wyraźnie wpływa na czytelność przekazu całości badań doktoranta.

Bibliografia, w której znalazły się zarówno podstawowe źródła konieczne do opracowania tematu, jak i teksty najnowsze, została bardzo dobrze dobrana. Widoczna jest świetna znajomość literatury dotyczącej badanego tematu. W bibliografii znajdują się również pozycje obcojęzyczne.

Celem rozprawy było zbadanie nurtu teatru, który zajmuje się wykorzystaniem czy też przedstawieniem historii na scenie. Zaobserwowanie jakich strategii używa w tym celu teatr współczesny i jak w tym kontekście plasuje się twórczość samego doktoranta.

Autor powołuje się w przedstawionej dysertacji na wiele dzieł ze swojego dorobku, które możemy zakwalifikować do obszaru teatru historycznego, ale główną podstawą badania jest spektakl „Arianie” zrealizowany w 2021 roku na scenie Narodowego Starego Teatru w Krakowie. Co warto podkreślić Benjamin Bukowski jest w tym przypadku zarówno autorem tekstu dramatu, jak i reżyserem spektaklu. Z lektury rozprawy i przesłedzenia dorobku autora jasno wynika, że przeszłość zajmuje szczególne miejsce w jego twórczości. Jest inspiracją do tworzenia tekstów, do pracy teatralnej. Magister Bukowski często korzysta z wątków historycznych, budując interpretacje zdarzeń z przeszłości, które brzmią niezwykle aktualnie. Jak pisze sam doktorant w swojej pracy, co wydaje mi się niezwykle cenną myślą podkreślającą możliwości i siłę teatru w opowiadaniu historii,: *„Teatr poszerza zakres historii, ponieważ nie musi ograniczać się do słów: posiada, ograniczony jedynie własną formą, wszelkie narzędzia generowania doświadczeń, dla których punktem wyjścia jest taki czy inny artefakt.”*

Nie dziwi więc wybór tematu dysertacji, która podkreśla i uwypukla zainteresowania doktoranta.

Rozprawa ma bardzo solidną podstawę teoretyczną. Autor wykazuje się dobrą znajomością tematu, nawiązuje do dzieł filozoficznych Felixa Guattariego i Gillesa Deleuza, czy Rolanda Barthesa. Analizuje pojęcie historyczności, związki przeszłości z terażniejszością, wprowadza pojęcie *artefaktu* jako swego rodzaju łącznika z przeszłością i zastanawia się jaki przeszłość może mieć wpływ na nasze obecne doświadczenie. Poddaje analizie strategię proponowaną przez badaczy skupionych na przyglądaniu się realizacjom teatru historycznego. Przywołuje terminy pojawiające się w badaniach w odniesieniu do poruszanego tematu, takie jak: *postpamięć*, *praca pamięci*, *mit*, *narracje historyczne*. Analizuje różne perspektywy badawcze i powołując się na prace filozoficzne Pierre'a Nory formułuje twierdzenie o doświadczeniu teatru w tym obszarze.

„Skoro Nora zauważa, że akademicko pojmowana historia niejako niweluje pamięć i (nawet wbrew własnej intencji) nie może stanowić właściwego wsparcia dla jej zewnętrznego podtrzymywania, potrzebne jest dla nowego ożywienia zbiorowego i indywidualnego doświadczenia nowe, quasi-rytualne medium. Uważam, że w tym miejscu właśnie może pojawić się teatr.”

Doktorant artykułuje swoje stanowisko, w którym wyjaśnia jak rozumie historyczność i jak wpływa ona na jego działalność teatralną.

„(...)historię chciałbym w teatrze traktować zawsze pretekstowo jako formułę pozwalającą na opowiadanie o tym, co współczesne: i to nie przez stawianie pytania o to, jak ją w danym momencie postrzegamy, ale raczej przez odnajdywanie w niej pewnych tropów i tematów, które – potraktowane czysto pretekstowo – stają się narzędziem budowania nowych opowieści.”

Autor pisze więc o swoim stosunku do przeszłości przy realizacjach teatralnych czy przy konstruowaniu tekstów dramatycznych opartych na historii. Definiuje również, z właściwym sobie poczuciem humoru, listę pożytków z tworzenia teatru inspirowanego historią. A w kolejnej części pracy wyróżnia i nazywa określone modele wykorzystywania historii w teatrze, tworząc tu własną klasyfikację. Analizuje wspomniane metody przywołując konkretne spektakle mogące się zakwalifikować do danego nurtu.

Jeden z rozdziałów magister Bukowski poświęca w całości na przedstawienie i bardzo wnikliwą analizę publikacji Freddiego Rokema na temat teatru historycznego czy też pojęcia historyczności wykorzystywanego w teatrze współczesnym *Performing History: Theatrical Representations of the Past in Contemporary Theatre*. Nie ogranicza się jednak tylko do zaprezentowania Rokemowskiej teorii, ale wchodzi w polemikę z jego wnioskami, solidnie argumentując swoje odmienne stanowisko. Bardzo wnikliwa analiza pracy Rokema pokazuje również szeroką wiedzę kandydata z zakresu filozofii i teatralnej myśli krytycznej, którą potrafił wykorzystać w analizie badawczej dotyczącej przedmiotu dyskusji. Interesująca polemika z Rokemem wyznacza bardzo wyraźne podejście kandydata do wykorzystywania przeszłości w teatrze historycznym.

„(...) historyczność w ostatecznym rozrachunku służy terażniejszości, stanowiąc jedynie pewien relacyjny układ odniesienia, w obrębie którego twórcy decydują się na przeprowadzenie swojego doświadczenia teatralnego.”

W kolejnych rozdziałach rozprawy doktorant przechodzi do omawiania prac swojego autorstwa i stosunku do materii historycznej w swojej własnej praktyce teatralnej. Odnosi się do wczesnych, studenckich jeszcze, produkcji by w dalszej części przejść do tych najnowszych. Beniamin Bukowski bardzo obrazowo pisze tu o swoich licznych inspiracjach przy powstawaniu kolejnych dzieł, a także o traktowaniu materii historycznej i samym procesie realizacyjnym. Interesujące wydaje mi się podejście autora do kreowania w dramatach postaci scenicznych. Pisząc o sztuce „Mazagan.Miasto” doktorant przedstawia formułę, którą, jak sam wspomina, dość często wykorzystuje, czyli rozpisania tekstu na „głosy” a nie na konkretne postaci. Zmusza to aktorów do odmiennego traktowania swojej roli na scenie. Aktor nie tyle wciela się w postać a raczej wchodzi w pewne relacje, doświadczenia, stany emocjonalne. Zauważam tu ciekawą paralelę z teatrem ożywionej formy (teatrem lalkowym), gdzie aktor już z samej natury tego teatru staje się swego rodzaju przekąźnikiem predystynowanym do przenoszenia na lalkę właściwych stanów emocjonalnych czy budowania relacji.

Rozdział dziesiąty dysertacji to bardzo interesujące podsumowanie pracy nad poszczególnymi elementami realizacji scenicznej tekstu „Arianie” będącej podstawą postępowania doktorskiego Beniamina Bukowskiego. Autor szczegółowo opisuje proces twórczy towarzyszący całemu zespołowi realizatorów oraz prace przygotowawcze obejmujące kwerendę źródeł historycznych. Nakreśla tło i odnosi się do zdarzeń z historii, które były bodźcem do stworzenia konkretnych scen w dramacie, pisze o ścieżkach inspiracji swoich i zespołu aktorskiego. Wspomina o początkach prób i poruszanych tematach, które były interesujące dla doktoranta i współtwórców oraz o ewolucji i modyfikacji pewnych pierwotnych pomysłów, które pozwoliły na znalezienie dodatkowych sensów. Opisuując poszczególne sceny spektaklu poświęca uwagę kostiumom, scenografii, przestrzeni i warstwie muzycznej oraz ich roli w budowaniu znaczeń. Sporo uwagi poświęca dynamice relacji między postaciami, a raczej między określonymi trzema parami postaci, które przez cały spektakl są wyraźnie ze sobą związane.

W rozdziale jedenastym autor odnosi się do tekstów i realizacji z jego dorobku mogących zaliczać się do nurtu teatru historycznego, które powstały już po premierze „Arian”. Biorąc pod uwagę poprzednią dogłębną analizę poruszanych tematów ten fragment pozostawia lekki niedosyt. Mam poczucie, że opisy wspomnianych przedsięwzięć nie potrzebują odrębnego rozdziału pracy.

Ostatnia część rozprawy to podsumowanie, w którym widoczny jest bardzo ciekawy i osobisty stosunek autora do poruszanego tematu. Niezwykle wartościowa wydaje się myśl, którą autor dzieli się z czytelnikiem w związku ze swoim podejściem do twórczości:

„(...) ważniejsze jest to, by z pomocą empirycznego badania namiastki minionych doświadczeń konstituować terażniejszość, w której jesteśmy w stanie uwolnić się od minionych błędów, oczyścić z lęku, zrozumieć absurd czy zbrodnicość określonych

mechanizmów, dokonać korekt, ośmieszyć coś lub, przeciwnie, odzyskać chociażby w ramach porządku symbolicznego utracone poczucie sprawczości.”

Jestem przekonana, że twierdzenia formułowane przez doktoranta w przedstawionej do oceny dysertacji mogą posłużyć jako zaczyn dalszych badań nad wykorzystaniem historyczności w teatrze współczesnym. Również jego twórczość dramatopisarska może stać się podstawą wielu ciekawych realizacji i analiz.

Spektakl „Arianie”

Spektakl „Arianie” Beniamina Bukowskiego jest świetnym odzwierciedleniem przemyśleń i tez postawionych przez doktoranta w rozprawie teoretycznej. Historia Braci Polskich stała się inspiracją, dla autora tekstu i reżysera w jednej osobie, do stworzenia przedstawienia na wskroś współczesnego, poruszającego problemy jak najbardziej aktualne. Spektakl nie ma nic wspólnego z historyczną rekonstrukcją. Żongluje wątkami z historii, które służą budowaniu znaczeń absolutnie współczesnych. Sceny historyczne, czy raczej zdarzenia z przeszłości, na które nałożono filtr współczesności wybrzmiewają bardzo silnie budując treści, które są podporządkowane głównemu pytaniu, jakie autor, jak sam pisze w rozprawie, sobie postawił: Czy utopia jest możliwa?

W pierwszych minutach przedstawienia, po muzycznej introdukcji, aktorzy siadają na krzesłach z kartonowymi rekwizytami lub częściami kostiumu przypisanego do jednej z postaci. Początek jak wyznaczenie ról. Od tej chwili będą wcielać się w różne charaktery, budować relacje i zdarzenia, jednak tworząc pewien dystans pomiędzy sobą a prezentowaną osobą. Doktorant, ten szczególnie sposób bycia na scenie, opisuje tak:

„Przedmiotem doświadczenia mogą być pewne cechy osobowości, wyimki myśli, napięcia międzyludzkie czy praktyki działania, bardziej niż postać rozumiana jako pełnowymiarowe psychofizyczne indywiduum. Aktor więc może być nośnikiem owych „wyimków” postaci i na nich koncentrować swoją grę.”

Spektakl pełen jest pomysłowych rozwiązań, ciekawych zabiegów scenicznych, jak np. wizyta i dialog z Papieżem, mecz tenisa wzbogacany o łacińskie cytaty czy przezabawna scena dialogu małżeńskiego, gdzie problemy młodego małżeństwa z czasów epoki odrodzenia silnie rezonują z obecną sytuacją młodych ludzi. Świetne aktorstwo oraz niebanalne rozwiązania sceniczne powodują, że spektakl ogląda się z zainteresowaniem i ciągłą uwagą. Nie ma tu prób szukania efektownych rozwiązań bez znaczeń. Siła tkwi w prostocie, lapidarności, wyciąganiu sensu i przekładaniu na sytuację teatralną, nie ma nadmiaru, który potrafi być przytłaczający. Jest idealna równowaga, harmonia treści i formy, sensu i pojęcia, hasła i idei. Interpretacja tekstu jest kolejnym aspektem, który podkreśla przekaz. Zabawa podtekstami i ich odczytywanie przynosi widzowi wiele satysfakcji. Błyskotliwość, inteligencja, przenikliwość, świetne prowadzenie aktorów to zdecydowanie mocne strony przedstawienia.

Mimo żartobliwego tonu przebijają się pytania o sprawy fundamentalne. Wspominałam wcześniej o współczesnym i bardzo aktualnym przekazie, który płynie ze sceny. Szalenie gorzko, w zderzeniu z obecną sytuacją, brzmią słowa o Polsce jako kraju otwartym i tolerancyjnym, które są wygłaszane podczas podróży do Polski trójki „założycieli” Braci Polskich.

Ogromną zaletą spektaklu „Arianie”, jego walorem niezaprzeczalnym, jest tekst. Konstrukcja dramaturgiczna i warstwa literacka. Co tym bardziej ma znaczenie w kontekście tej recenzji ponieważ doktorant jest zarówno autorem dramatu, jak i reżyserem. Korzysta bardzo świadomie z cytatów z języka potocznego, kalek językowych istniejących obecnie w obiegu publicznym, łącząc je umiejętnie z mową archaiczną i z treściami zaczerpniętymi z literatury.

Bardzo śmieszne, gorzkie, smutne przedstawienie szczególnie przez konstatację, że wszelkie piękne idee, szlachetne tezy, są skazane na porażkę. Bo łatwo jest wszystko przekreślić, podważyć, przeinaczyć, zanegować. Wszelki radykalizm prowadzi do wynaturzenia, zła, mimo dobrych intencji. „*Chcąc czynić dobro, niezamierzenie zło czynimy*” - mówi Kardynał.

Braci Polskich nie ma – ostatnia kwestia, która pada ze sceny multiplikowana przez aktorów jest oskarżeniem i ostrzeżeniem. To niezwykle przejmujące zakończenie.

Konkluzja

Całość rozprawy w stopniu absolutnie satysfakcjonującym prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie sztuki filmowe i teatralne oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Doktorant wykracza daleko poza opis dzieła, zgłaszanego jako podstawę postępowania, obudowując refleksję na temat własnej pracy twórczej istotnym zasobem wiedzy teoretycznej. Zgłoszony do oceny spektakl „Arianie” autorstwa magistra Bukowskiego jest dowodem jego dojrzałości artystycznej, umiejętności prowadzenia aktorów oraz konstruowania ciekawej myśli twórczej w silnym związku ze współczesnym odbiorcą i odnoszącym się do najbardziej aktualnych problemów realnego świata tu i teraz.

Biorąc pod uwagę dorobek artystyczny, jak również złożoną rozprawę doktorską stwierdzam, że dzieło będące przedmiotem postępowania oraz dysertacja doktorska spełniają wymagania ustawowe Ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce i, z pełnym przekonaniem, wnioskuję o nadanie Panu Beniaminowi Marii Bukowskiemu stopnia doktora w dziedzinie sztuki, dyscyplinie sztuki filmowe i teatralne.

